

15. Dominikaner Kloster

16. Schmiedturm

24

25

26

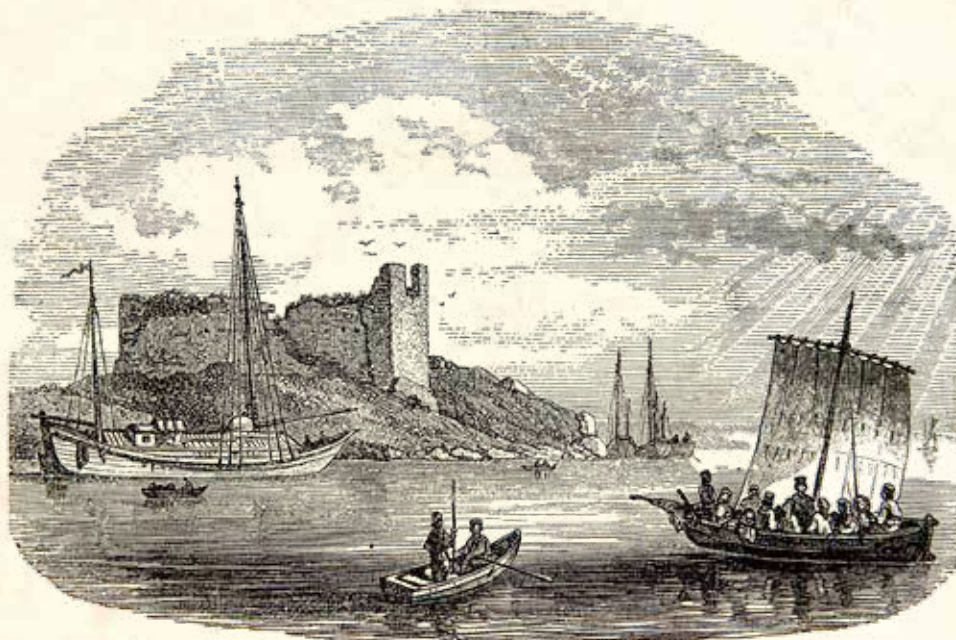
Radu Oltean (n. 1970) este astăzi unul dintre cei mai apreciați autori de ilustrație documentară cu subiect istoric. A absolvit Academia de Arte din București, Secția grafică, în 1997. A debutat cu seria de colaborări cu Neagu Djuvara: *Cum s-a născut poporul român* (2001), *Mircea cel Mare și luptele sale cu turcii* (2001), *De la Vlad Țepeș la Dracula Vampirul* (2003; trad. engl. *From Vlad the Impaler to Dracula the Vampire*, 2011), apărute la Humanitas. Pasiunea lui pentru ilustrația documentară este dublată de aplecarea spre studiul științific al istoriei; lucrările sale se bazează pe analiza riguroasă deopotrivă a izvoarelor directe și a cercetărilor celor mai recente. A conceput proiecte editoriale care valorifică un patrimoniu iconografic cvasinecunoscut publicului larg: *Bucureștii – 550 de ani de la prima atestare documentară* (editor și coordonator, 2009), *Carol Popp de Szathmari, fotograful Bucureștilor* (2013, în colaborare cu Emanuel Bădescu), *Bucureștii Belle-Epoque* (2016, în colaborare cu Emanuel Bădescu). Volumul *Art historia: Ilustrația istorică între artă și știință / Historical Illustration Between Art and Science* (2018) reunește cele mai frumoase lucrări ale sale, apărute în țară sau în prestigioase publicații de profil din străinătate, cu care colaborează în mod constant. *Dacia: Războaiele cu romanii. I. Sarmizegetusa* (2014), primul dintr-o serie de două volume bogat ilustrate care sintetizează stadiul actual al cercetărilor în domeniu, a fost tradus în spaniolă și în engleză și reeditat la Humanitas în 2019. *Cetăți, castele și alte fortificații din România* este o monografie amplă, unică în spațiul istoriografiei românești. Volumul întâi, apărut în primă ediție în 2015, acoperă o perioadă îndelungată, din Neolitic până spre finele Evului Mediu. Volumul al doilea (Humanitas, 2019) descrie epoca Renașterii, de la Mohács până la moartea lui Mihai Viteazul. Volumele al treilea și al patrulea vor apărea la Humanitas în următorii ani și vor acoperi secolele XVII–XX.

RADU OLTEAN
TEXT ȘI ILUSTRĂȚII

CETĂȚI, CASTELE
ȘI ALTE FORTIFICAȚII
DIN ROMÂNIA

VOLUMUL I
DE LA ÎNCEPUTURI
PÂNĂ CĂTRE ANUL 1540

EDIȚIE REVĂZUTĂ

H HUMANITAS
BUCUREȘTI

MULȚUMIRILE AUTORULUI

Doresc să aduc mulțumiri tuturor prietenilor și colaboratorilor, fără de care cartea aceasta nu ar fi existat.

Recunoștința mea se îndreaptă, în primul rând, către istoricii și arheologii Bogdan Ciupercă, Oana Damian, Erwin Gáll, Sergiu Iosipescu, Vitalie Josanu, Árpád-Gellért Ladó, Andrei Pogăciaș, Tiberiu Potârniche, Maria Roșu, Adrian Andrei Rusu, Victor Sava, Alexandra Teodor, Ioan Marian Țiplic, Claudia Urduzia, care cu nesfârșită bunăvoință au acceptat să mă ajute cu sfaturi, materiale (unele inedite) și consultanță științifică.

La fel de recunoscător le sunt celor care, cu multă sollicitudine și generozitate, mi-au oferit spre publicare sau doar pentru studiu ilustrații, fotografii și hărți: Emanuel Bădescu, Carmen Bem, Sándor Berecki, Alexandru Bucur, Bogdan Condurățeanu, Zsolt Csók, Cosmin Giurgiu, Florin Gogâltan, Andreas Lapidum, Andrei Nacu, Daniela Marcu, Ionuț Macri, Bogdan Manta, Oana-Cristina Poledna, Dan Sambra, Aurelian Scorobete, Ovidiu Spănu.

Numeroși alți prieteni m-au ajutat și sprijinit sub diverse forme: Iosif Vasile Ferencz, Laurențiu Cliante, Traian Cliante, Ana Gruia, László Keve, Zina Macri, Sandra Oltean, Rudolf Poledna, Florian Matei Popescu, Ina Postăvaru, Valentin Sălăgean, Alexandru Skultéty, Aurel Stănică, Ciprian Udrescu.

Consultanță științifică: Adrian Andrei Rusu pentru capitolele legate de Evul Mediu transilvănean, Vitalie Josanu pentru capitolul despre Moldova

Traducerea rezumatului în engleză: Domnica Macri

Redactori: S. Skultéty, Andrei Pogăciaș

Revizie editorială: Radu Gârmacea

Concepție grafică: Radu Oltean

Corector: Georgeta-Anca Ionescu

DTP: Radu Dobreci, Dan Dulgheru

Fotografiile și ilustrațiile a căror sursă nu este menționată aparțin autorului.

Fotografiile aeriene ale unor monumente antice au fost realizate în cadrul unor proiecte culturale finanțate de Institutul de Arheologie și Istoria Artei din Cluj-Napoca (Academia Română), Muzeul Județean Arad (pentru fotografia cetății de la Sântana, p. 7), Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia și Muzeul Județean Mureș (pentru imaginile realizate de Zoltán Czajlik în colaborare cu Sándor Berecki: cetatea Blidaru, p. 10, Sarmizegetusa și Potaissa, p. 13).

© HUMANITAS, 2020

Prezenta lucrare se află sub incidența prevederilor Legii nr. 8/1996 privind dreptul de autor și drepturile conexe (cu modificări). Reproducerea integrală sau parțială a textului sau a materialului imagistic, prin indiferent ce metodă (mecanică, electronică), se poate face doar cu acordul scris prealabil al editurii.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Oltean, Radu

Cetăți, castele și alte fortificații din România:

de la începuturi până spre anul 1540 /

Radu Oltean. – București: Humanitas, 2020

Conține bibliografie

ISBN 978-973-50-6995-7

94

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0723 684 194

Coperta I: Reconstituirea Cetății Neamț

Coperta IV: Castelul Huniazilor. Gravură (pictată apoi) de Ludwig Rohbock, 1857

Pagina 1: Detaliu din reconstituirea orașului Sighișoara

Pagina 3: Ruinele cetății Giurgiu. Gravură de Michel Bouquet, *Album Moldo-Valaque*, 1847

*Tatălui meu, Radu Oltean (1942–2015),
cărui îi datorez pasiunea
pentru istorie și ruine de cetăți*

INTRODUCERE

În mai toate epocile trecute, cetățile au fost o prezență firească în existența societăților omenești. După vremurile lor de strălucire, au urmat, din felurite motive istorice, perioade de declin, apoi chiar de uitare, multe dintre vechile fortificații devenind, cu timpul, simple „cariere“ de piatră. Abia în veacul al XIX-lea, romantismul a văzut în cetăți triste și pitorești rămășițe ale unor mărețe și glorioase vremuri apuse. Astăzi, vechile cetăți ne fascinează; sub zidurile lor încercăm sentimente de respect și emoții copleșitoare.

Din păcate, prea puține fortificații, cetăți și castele au dăinuit, în integralitatea lor, până în zilele noastre. Se întâmplă, pe de altă parte, ca multe dintre cele care au supraviețuit vicisitudinilor timpului și au ajuns până în zilele noastre să fie tratate, de persoane și autorități

nepăsătoare, cu prea puțin respect. Numeroase astfel de mărturii ale trecutului ajung să dispară prin ruinare – sau, paradoxal, prin restaurări ratate.

Am încercat să adun într-o singură lucrare bogat ilustrată cele mai reprezentative monumente de acest tip. Despre subiect s-au scris mii și mii de pagini. Ceea ce propun eu nu e însă o istorie a arhitecturii de apărare în sens academic. Am evitat discuțiile prea savante despre tipurile și funcțiile acestei arhitecturi. M-am rezumat doar la cele strict necesare. Evoluția fortificațiilor de pe teritoriul României nu se deosebește semnificativ de media întregii Europe. Diferența cea mai importantă este aceea că provinciile românești au fost influențate diferit de puterile politice care le-au stăpânit sau doar le-au controlat militar.

PREISTORIA

Oamenii au încercat, din cele mai vechi timpuri, să se protejeze de pericolele din exterior, fie ele animale sălbatice, fie – mult mai des – grupuri umane agresive. Soluțiile și formulele găsite de oameni spre a se apăra au fost cam aceleași de-a lungul istoriei. Configurația terenului a jucat cel mai important rol în găsirea unui spațiu în care oamenii să se simtă protejați. Primul criteriu de alegere a unui loc de trai stabil era o apă curgătoare. De-a lungul ei, oamenii căutau terase sau platouri cu margini abrupte, unde accesul să fie dificil și să poată fi controlat. După aceea, au apărut amenajările: valul, șanțul, gardul/palisada, zidul, turnul au fost elementele de bază pe care s-a bazat apărarea. Ele s-au repetat și combinat în timp, diferențele fiind legate de puterea fizică sau economică a grupului care a construit fortificația.

În Neolitic, cu mai bine de șapte mii de ani în urmă, de cele mai multe ori amenajările ce protejau așezările se limitau la specularea avantajelor naturale, comple-

tate uneori cu șanțuri. Există însă și cazuri deosebite. Relativ recent, a fost cercetată la Turdaș-Luncă (județul Sibiu)¹ o întinsă așezare fortificată neolitică (cultura Vinča-Turdaș, aprox. 4200 î.Hr.). Locuirea preistorică era înconjurată de un sistem complex de întărituri de lemn, neobișnuite pentru acea epocă. Arheologii au descoperit urmele mai multor rânduri concentrice de șanțuri și palisade, iar accesul în incintă se făcea după traversarea unui sistem labirintic de porți, unele dintre ele flancate de turnuri de lemn.

Timp de secole, construcțiile defensive ce puteau fi întâlnite pe teritoriul țării noastre erau șanțul cu valul de pământ, întărit uneori cu structuri de lemn și pietre, și palisadele. Acestea din urmă puteau fi construite din pari înfipti vertical sau la distanță unul de altul și legați cu împletituri de nuiele. În Antichitate au apărut palisadele duble, din două rânduri paralele de pari, cu spațiul dintre ele umplut cu pământ. Astfel, rezulta un adevărat zid de lemn și pământ cu nimic mai prejos decât unul de piatră. Palisadele erau probabil tencuite cu un strat de lut moale sau chirpici, spre a fi protejate de foc.

1. Sabin Adrian Luca, Cosmin Ioan Suci, *Sistemul de fortificații eneolitice de la Turdaș-Luncă, județul Hunedoara* (vezi bibliografia).

An artistic reconstruction of a Neolithic village. The scene is viewed from an elevated perspective. In the foreground, a circular enclosure is visible, formed by a deep ditch and a wooden palisade. Inside the enclosure, several rectangular houses with steeply pitched, thatched roofs are arranged. Some houses are clustered together, while others are more isolated. The ground is a mix of dirt and grass. In the background, more houses are scattered across a hilly landscape. The sky is a pale, hazy blue. The overall style is that of a watercolor or soft oil painting, with a focus on naturalistic detail and atmospheric lighting.

DOUĂ SATE CE AU APARTINUT CULTURII NEOLITICE CUCUTENI-TRIPOLIE (răspândită în Moldova și mare parte din Ucraina de vest): unul dintre ele, cercetat integral între 1949 și 1950, a fost construit pe un promontoriu cu pante abrupte lângă satul Hăbășești (comuna Strunga, jud. Iași). Au fost dezgropate patruzeci și patru de locuințe și anexe, fiind deci o așezare dens locuită, într-o perioadă în care o comunitate avea, de obicei, doar opt-zece locuințe. În dreptul limbii de pământ pe unde probabil era accesul, au fost săpate două șanțuri: unul mai adânc și lat dintr-o răpă în cealaltă, altul întrerupt la capete. La Târpești (comuna Petricani, jud. Neamț), fortificația a fost mai simplă: un șanț, dublat probabil de un val format din pământul scos din șanț și de un gard din împletitură de nuiele. Cel mai probabil, era făcut să țină animalele periculoase la distanță.

CETATEA DE LA CORNEȘTI-IARCURI
(reconstituire de Aurelian Scorobete).

Fortificațiile de pământ și lemn au fost folosite până aproape de zilele noastre, mai ales ca întărituri temporare. În pragul Epocii Bronzului (aprox. 2500 î.Hr.), odată cu sosirea dinspre nordul Mării Negre a grupurilor de păstori indo-europeni, dar și a celor de agricultori din Anatolia, agresiunile și luptele pentru resurse sau putere s-au înmulțit. Dovadă stau numărul mare de arme de bronz descoperite, precum și amenajările defensive. Începând cu finele acestei perioade (cca 1500–1000 î.Hr.) numeroase fortificații de pământ și lemn au fost construite pe teritoriul României de azi. Uneori, aceste cetăți închid suprafețe deosebit de mari, precum sunt cele din Câmpia de Vest. La *Sântana*¹ (comuna Secusigiu, jud. Arad) a fost cercetată în ultimii ani o incintă cu o suprafață de 75 ha (Cetatea Veche), al cărei val exterior de pământ (construit, la origine, pe o complexă structură de lemn și piatră) mai are și azi înălțimea de 6 m. De-a dreptul neobișnuită este fortificația de la *Cornești-Iarcuri* (comuna Orțișoara, jud. Arad), de 1722 ha, apreciată

de specialiști drept cea mai întinsă cetate preistorică din Europa. Fortificația avea trei valuri concentrice. Ridicarea lor s-a realizat în timp îndelungat, iar scopul nu a fost doar cel de apărare, ci, mai curând, unul de prestigiu și de afișare a puterii. Oricât de mare ar fi fost comunitatea, se presupune că n-ar fi existat niciodată suficienți apărători care să lupte de-a lungul întregii linii fortificate. Din păcate, despre contextul și oamenii care au construit aceste enorme incinte se cunoaște prea puțin. Foarte probabil, în zona Mureșului de Jos, într-o perioadă contemporană Războiului Troian, s-au coagulat formațiuni politice puternice și prospere, capabile să construiască astfel de cetăți. Dincolo de cazul special al cetăților din județul Arad, în Transilvania s-au cercetat și alte incinte de la începutul Epocii Fierului (Hallstatt). O altă cetate din această perioadă este cea de la *Teleac*, de lângă Alba Iulia, construită pe o terasă a Mureșului.

1. Cercetările arheologice de la Sântana („Cetatea Veche”), începute în anul 2007, au fost efectuate sub conducerea lui Victor Sava și a lui Florin Gogâltan. Finanțarea săpăturilor desfășurate în acest sit a fost asigurată, în mare parte, de Complexul Muzeal Arad. Ulterior, cercetările nonintruzive – precum fotografiile aeriene și modelarea 3D – au fost finanțate de Institutul de Arheologie și Istoria Artei din Cluj-Napoca.

CETATEA POIENARI ÎN VEDERE AERIANĂ
(fotografie de Ionuț Macri, 2015). (Sus)

CETATEA POIENARI ÎNAINTEA PRĂBUȘIRII PARȚIALE
A TURNULUI DE INTRARE *(fotografie de Ion Niculescu, 1889,*
Biblioteca Academiei Române, București).

CUPRINS

INTRODUCERE.....	5	DOBROGEA.....	43
PREISTORIA.....	6	TRANSILVANIA.....	44
ANTICHITATEA CLASICĂ.....	9	Orașele.....	56
EPOCA MIGRAȚIILOR.....	16	Cum funcționa o cetate ardeleană din secolele al XIV-lea–al XV-lea.....	64
IMPERIUL AVAR ȘI PRIMUL ȚARAT BULGAR.....	18	Asediile.....	70
EVUL MEDIU TIMPURIU.....	23	Bisericile fortificate ale sașilor și secuilor.....	72
Maghiarii.....	23	MOLDOVA.....	86
EVUL MEDIU.....	25	FORTRESSES, CASTLES AND OTHER FORTIFICATIONS IN ROMANIA. An overview.....	98
Pecenegii și cumanii.....	31	BIBLIOGRAFIE.....	100
Al Doilea Țarat Bulgar (Vlaho-Bulgar).....	33		
ȚARA ROMÂNEASCĂ.....	35		

